

E eseja kijo tematos „Sar dživen o Roma andro bišujekhtho šelberš“, Paramisara

Varekana has andre sako romano gav avri o pľacos, kaj o Roma phirenas. Vakerenas pal savoro, so pes ačhila – kaske ulila čhavoro, kas hin savi bibacht, ko marel peskera romňa, kaj baron nekbareder gruli the but aver. Leperav, sar avlōm mira babaha andre amaro romano gav pre Slovensko, ta samas avri pro pľacos vaj duj ori, kim amen mukhle pal la babakeri daj. O romňija la baba khatar o pľacos na mukhenas sigeder, kim lenge na phenelas savoro, so hin pro Čechi nevo, pal lengere fameliji, abo pal o manuša, save prindžarenas.

„Haňo, džanes, hoj muľa e Katrina, so bešelas Olomuciste, le Jojeskeri čhaj?“ Varekana džanenas mek buter sar miri baba, savi pro Čechi dživelas, no andre amaro foros amen famelija na has. E baba phirelas pro štacijonos te bešel pre lavkica the dikhelas pro manuša, so odoj phirenas. Te dikhlľa romaňa famelija, maj ke lende denašelas the phučelas lendar, khatar hine. Sar vakerenas, ta avle pre oda, hoj džanen varesave manušes jon the e baba. Phenenas la babake, so kamelas te džanel. Me laha tiš varekana phiravas the palis šunavas pal o manuša, saven šoha našti dikhlōm, hoj chudlla o nasvalipen, abo les phandle andre bertena, či ko lelas e vera the aver. „Oda has o Roma khatar amende,“ phenelas e baba, the te has avre koterestar. Perdal e baba has khatar amende calo Slovensko.

Mek mange na has dešupandž berš, no imar odoj pro pľacos vakerenas o romňija, ko man lela romňake. „Jaj, ajsi šukar čhaj, ta Haňo, našti la des ča avka varekaske!“ Kidle mange avri le Dežis, ta kampelas leske pal mande calo d'ives te bajinel. Andro gav has o kolotoča, ta manca calo d'ives o Dežis phirelas pre ajse bare hombački, kaj samas tele le šereha. Na rado pre kada leperav! Kajso mangavipen mange na has pre dzeka.

Andro romane gava penge o Roma sa maškar pende korkore phenenas andro jakha. Te o Roma andro pandžvardešte berša chudle te phirel pro Čechi the chudle te kerel pro roli andro JZD, pro stavbi abo andro tovarňi, imar kaja tradicija na džalas te likerel. Dživenas andro bare fori dur jekh avrestar andre calo republika. Palis has o pľacos e kuchňa odoj, kaj bešenas. Odoj pes vakerelas pal oda, sar e famelija dživelas, no sar avenas te dikhel o manuša khatar e famelija, ta palis imar has pal soste te vakerel dži tosara.

Aver kajso pľacos has o lavkici pro foros, kaj o Roma, nekbuter o Romňija, andro fori phirenas sako d'ives. Tosara ile le cikne čhavoren, o koči, o taški the džalas pes „pro foros“. Andro leketi, o phure Romňija o khosne pro šero. So buter lavkici, ta buter nevipena, hiri. Varesave džuvľija denašenas khere sig te tavel, te pratinel čeporo, the aver, sar džanas andal e buti, ta prosto džanas

Eva Danišová Romský rynek

Esej na téma „Život Romů v 21. století“ pro romský literární klub *Paramisara*

Dříve bylo v každé romské osadě místo, kde se Romové scházeli. Probíralo se tam všechno, co se v osadě dělo – komu se narodilo dítě, koho co trápí, kdo bije svou ženu, kde rostou největší brambory a mnoho dalšího. Pamatuju si, že když jsem jako mladá přijela s babičkou do naší osady na Slovensku, trvalo asi dvě hodiny, než jsme se dostaly do domku prababičky. Romky babičku z „přlacu“ nepustily, dokud jim nesdělila všechno, co se v Čechách dozvěděla o jejich rodinách a známých.

„Haňo, a znaš, že zomrela Katarína, čo bývala v Olomúci, od Jojeho dcera?“ Někdy věděly víc než babička, která v těch Čechách žila, ale v našem městě jsme žádnou rodinu neměli. Babička to řešila tak, že chodívala sedávat do nádražní haly a sledovala cestující, kteří halou procházeli. Když uviděla romskou rodinu, hned k nim běžela a ptala se, odkud jsou. Vždycky našli nějakého společného známého a babička se tak dozvíдалa spoustu věcí. Já si někdy chodila a potom jsem poslouchala, jak někdo, koho jsem v životě neviděla, onemocněl, nebo ho zavřeli do vězení, nebo se vdával a podobně. „To byli Romové od nás,“ říkávala babička, i když byli třeba z úplně jiného kraje. Pro babičku byli prostě všichni Romové ze Slovenska od nás.

Ještě mi nebylo patnáct, a už se přímo tam na „přlác“ řešilo, kdo by si mě mohl vzít za ženu. „Joj, taka šumna dzivka, ta Haňo, šak ju nemožeš nechac ľem tak dakemu!“ Vybrali mi tenkrát Dežiho, a tak se mi musel celý den věnovat. Náhodou byla v obci zrovna pouť a já celé odpoledne strávila s Dežou na přehupovačkách. Každou půlminutu být hlavou dolů, strašná vzpomínka! Takové zasnuby mi nebyly po chuti.

V osadách si Romové všechno vyřizovali rovnou z očí do očí. Když se v padesátých letech začali stěhovat do Čech a pracovat v zemědělství, na stavbách nebo v továrnách, už tuhle tradici nemohli dál udržovat. Bydleli roztroušení daleko od sebe po různých městech po celé republice, a tak se tím „přlácem“ stávala často jejich kuchyň. Řešily se jen rodinné záležitosti, ale když přijeli na návštěvu příbuzní, bylo o čem rokovat až do rána.

Dalším takovým místem byly městské lavičky, kde se Romové, nebo spíš Romky, scházely každý den. Ráno vzaly malé děti, kočárky, tašky a vyrazily „na město“. V zástěrách, starší ženské se šátky na hlavě. Čím víc laviček, tím víc novinek. Jedny běžely domů něco ukuchtit a trochu poklidit a jiné přicházely po práci. Potom spěchaly domů, rychle dát chlapům najíst, a navečer se zase vracely na náměstí. V našem městě jsme si my mladí nesměli sednout na lavičku, kde sedávaly starší Romky, ty by nás hnaly. Náměstím se nedalo projít, aniž by se člověk zastavil a podělil se o novinky.

pro foros. Palis džanas khere, te del le romenge te chal, the kijaraťate džanas pale pro foros pro lavkici. Andre amaro foros naťi beťahas pro lavki, kaj has than le phure romńijen, tradlehas amen odarig het. Pal o foros ńiko naťi dźalas ća avka, hoj na terďilahas, abo na phenelas, so nevo.

„Kaj dźas, dźas tuke te cinel o topanki? Ta av pale te sikhavel, save cindľal.“ Te dźalas varesavi dźuvľi andre masńa, ta palis la řunenav avri o romńija sar řandara: „Hin o pařvare u o kľonćki the pindrore.“ – „The so o bućkos? The na dikľľal, ći len hin o papińa pre zumin?“ O foros has than, kaj tuke aver manuša phenenas sa, so kampelas, avka sar pro pľacos řuneľas, sar ko dźivel. Andre eńavardeťe berša mek na has o mobila the so hin angluno, na has o Fejsbukos. O fenomenos, savestar hin nevo, moderno romano pľacos, kaj řaj dikľas, sar o Roma dźiven andro biťthejekhto řelberř, na ća pro Ćećhi the pre Slovensko, aľe pre savore kotera andre luma. Sako dźives řaj dikľas pre pengere jakľa, sar o Roma dźiven, ko the sar peskero profilos pro Fejsbukos sikhavel.

Hin odoj o manuša, save dźanen, hoj kada pľacos řaj anel e chasna, te kamen te del varesavi goďi, sar hine o avrikidipena andro voľbi, pal romane akciji save bajinen pal o sikhľuvipen andro řkoli, kaj len andre buti the o nevipena andre kultura. Hin odoj tiř romane manuša bijal e goďi. Ajse manuša keren ladź na ća penge, aľe tiř avre Romenge, amenge savorenge.

Andre ala dźivesa pen pro Fejsbukos den anglal o manuša, save kiden pre varekaste upre o love. Keren oda o Roma, save dźiven andre aver thema. Kala Roma chasńaren avri le ćiore Romen, save mek na bisterde peskero romipen the pre lengeri paťiv penge jon kerde o biznisos. Ladźav man vař kajse manuša. Ladźav man the vař ajse, so keren o lajf pro Fejsbukos the vakeren dilińipena. Kajse odoj hin tiř dosta.

Som barikańi pre sako Rom the Romńi, save sikhaven, so dźanen. Nekbuter oda hin o muzikanta, o umelca the o manuša, save dźiven pengero paťivalo dźivipen. Kampel mange te phireľ pre kada pľacos the te dikľel, sar aver Roma the o gadźe radisaľon ća olestar, hoj miťsto dźiven, u kada hin angluno andre amare dźivipena.

Pro lavkici pro fori amen na mukhen te beřel, ta beřas pař o PC the dureder ľikeras amaro romano pľacos. Kamľomas sako dźives te genel ća but laće hiri, no dźanav, hoj oda mek ća avka na avela. Te pes kada aćhola, avava perři, ko oleha denařela pro Fejsbukos... Fejskos, Fejsos, Facebookos.

„Kam jdeš, jdeš si koupit boty? Tak přijď ukázat, jaký sis koupila.“ Když šla některá Romka do masny, tak to byl potom přímo výsledek: „Mají žebírka a kolínka, a nožičky taky.“ – „A co bůček? A nevšimla sis, jestli mají slepice na polívku?“ Náměstí bylo prostě informační místo, kde se zrovna tak jako na romském „přáči“ odehrávaly příběhy Romů. V devadesátých letech ještě nebyly mobilní telefony, a hlavně nebyl Facebook. Fenomén, který se stal moderním romským „přáčem“, kde můžeme vidět, jak žijí Romové v jedenadvacátém století nejen v Čechách a na Slovensku, ale i v jiných částech světa. V každodenním živém přenosu můžeme sledovat, jak se Romům daří a kdo a jak svůj profil na Facebooku používá.

Jsou tam Romové, kteří pochopili, že to může být příležitost pro sdílení důležitých informací, jako jsou různé kampaně k volbám, romské akce na podporu vzdělávání, nabídky pracovních pozic a zajímavosti ze světa kultury. Ale najdou se i lidé, kteří nemají rozum a dělají ostudu nejen sami sobě, ale všem Romům obecně.

V poslední době se na Facebooku šíří mnoho takzvaně dobročinných akcí, které pořádají Romové žijící v zahraničí. Tihle Romové využívají chudých Romů, kteří ještě neztratili svoje romství, a na jejich důvěřivosti si postavili svou živnost. Stydím se za takové lidi. Stydím se i za ty, kteří dělají na Facebooku živé vysílání a plácají hlouposti. A že jich tam je.

Ale jsem pyšná na každého Roma a Romku, kteří ukáží, co umí. Jsou to hlavně muzikanti, umělci a lidé, kteří žijí své obyčejné slušné životy. Mám potřebu tohle společné místo, tenhle náš „přáči“, navštěvovat a radovat se s ostatními Romy i Neromy z obyčejných věcí, které jsou tak důležité pro náš život.

Na lavičkách nám na mnoha místech zakazují sedět, tak sedíme u PC a dál udržujeme ten náš „romano přáči“. Moc ráda bych každý den četla jen samé dobré zprávy, ale vím, že to není možné a asi ještě dlouho nebude. Až se to stane, budu první, kdo s tím poběží na Facebook... *Fejskos, Fejsos, Fejsbukos.*

Překlad Karolína Ryvolová